न तेषां वै सहस्रमुचितेष्वपि। यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः। ब्राह्मणास्त्वनधीयानास्त्रयस्ते नामधारकाः" पराशरः। "यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः। यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नाम बिभ्रति" मनुः।

नामधेय न० नामन्+स्वार्थे धेय। नामशब्दार्थे "नामधेयानि पृच्छन्तो वन्यानां मार्गशाखिनाम्"। नामधेयं गुरुचक्रे जगत्प्रथमसङ्गवम्" रघुः। "नामधेयं दशम्यान्तु द्वादश्यां वाथ कारयेत्" मनुः "वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यम्" छा०उप०

नामन् न० ज्ञायते अभ्यस्यते नम्यतेऽभिधीयतेऽर्थोऽनेन वा ज्ञा-नम-वा। "नामन्सीमन्नित्यादिना" नि०। १वाचकशब्दे २संज्ञाशब्दे च। वनति आख्यातार्थं प्रति स्वार्थविशेषणत्वेन नम-नि०। क्रियां प्रति विशेषणतापन्नार्थके प्रातिपदिकरूपे २शब्दभेदे "चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवन्ति तस्मैतन्नामाख्यातयोर्लक्षणं प्रदिशन्ति भावप्रधानमाख्यातं सत्वप्रधानानि नामानि" निरु० १।१

एतल्लक्षणभेदादिकं शब्दश०प्र० उक्तं यथा "निरुक्ता प्रकृतिर्द्वेधा नामधातुप्रभेदतः। यत् प्रातिपदिकं प्रोक्तं तच्चान्यो नातिरुच्यते" "रूढस्तु लक्षकश्चैव योगरूढश्च यौगिकम्। तच्चतुर्धा परैरूढयौगिकं मन्यतेऽधिकम्। रूढं सङ्केतवच्चास्य संज्ञेति कीर्त्यते। नैमित्तिकी पारिभाषिक्यौपाधिक्यपि तद्भिदा। जातिद्रव्यगुणस्वन्तैर्धर्मैः सङ्केतवत्तया। जातिशब्दादिभेदेन चातुर्विध्यं परे जगुः। जात्यवच्छिन्नसङ्केतवती नैमित्तिकी मता। जातिमात्रे हि सङ्केतादग्रेमीनं सदुच्चरम्। उभयावृत्तिधर्मेण संज्ञा स्यात् पारिभाषिकी। औपाधिकी तद्गतोपाधिना या प्रवर्त्तते। यद्वाऽऽधुनिकसङ्केतयाचितत्वात् पारिभाषिकम्। स्याद्या नैमित्तिकी यत्नमौपाधिकमुपाधिना"। प्रकारान्तरेण तच्च पञ्चविधं यथा "उपाद्यन्तं तदन्तञ्च तद्धितान्तं समासजम्। यन्दाक्षरयुक्तैव नाम पञ्चविधं स्मृतम्"। "एवंविधैस्तानि नामानि परस्य ब्रह्मणोऽनघ!। कर्मणा नामानवाप्नोति कुमाराश्च जगद्गुरुम्। तन्नामयत्नेन गोविन्दमित्येतद्वाक्यम्। नान्यथा। तन्नयो वाच्छितान् कामान् यदवाप्नोति नामयः" विष्णुधर्मवचनम्। मुक्तौ परमेश्वरनामकीर्त्तनादेव श्रेयःप्राप्तिः "हरेर्नाम हरेर्नामैव केवलम्। कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा" अधिकं कलिशब्दे १७८७४० उक्तम्। हरेरित्युपलक्षणं देवीभागवते ६स्कन्धे ११अ० देव्यानाम्नः कीर्त्तनस्यापि कलौ श्रेयस्करत्वाभिधानात् यथा "न सन्त्यघानि तावन्ति यावन्ती यन्निरक्ति हि। नाम्नि देव्याः पापदाहे तस्याद्भीतिः कुतो नृप!। अवज्ञयापि यन्नाम कीर्त्तयेद्यारितं यदि। किं किं ददाति तज्जातं समर्थो न हरादयः। प्रायश्चित्तन्तु पापानां श्रीदेवीनामसंस्कृतिः। तस्मात् कलिभयाद्राजन् पुण्यक्षेत्रे वसन्नरः। निरन्तरं परास्वाया नामसंकीर्त्तनं चरेत्"। "उपस्थितेयं कल्याणी नाम्नि कीर्त्तित एव सः" रघुः। ४उदके निघण्टुः। नैमनैमादिसंज्ञायाः सर्वत्र मतपदचक्रानुसारेण कृतायाः लक्षणमता प्रसिद्धनाम तु ततोऽन्यदेव नम नन्नमहस्वादौ नाम्नो यथा

नामग्रहणप्रकारमाह पिङ्गलामते "प्रसिद्धं यद्यथेच्छान किं वास्य जन्म नामयत्। यतीनां पुण्यपातेन गुरुणा यत् कृतं भवेत्। लोकप्रसिद्धमथ वा माता पिता च यत् कृतम्" वामने। "सुप्तो जागर्त्ति येनासौ दूरस्थश्च प्रभाषते। यदन्यमनस्कोऽपि तन्नाम प्राणमन्त्र तु"। सनत्कुमारीये "पितृमातृकृतं नाम त्यक्त्वा यत्नाद्दिवैकान्। श्रीवर्णस्य ततो विद्वान् चक्रेषु योजयेत् क्रमात्"।

नामनामिक पु० नाम्नि नामः नमनं प्रकृता अस्यास्य ठन्। परमेश्वरे "जितमानसिक! नामनामिक!" भा०या०१ ४०अ० विष्णुनामोक्तौ।

नाममात्र त्रि० नाम संज्ञैव मात्रा यस्य। स्ववीर्यहीने संज्ञाधारिमात्रे "यथा काष्ठमयाः प्रोक्ता यथाऽश्मस्य भवास्तिकाः। नाममात्रा न सिद्धौ हि धनहीनास्तथा नराः" पञ्चत०।

नाममाला स्त्री ६त०। कोषभेदे

नाममुद्रा स्त्री नामाक्षरस्य मुद्रा यत्र। अङ्गुलीयकभेदे यत्र नामाक्षराणि अङ्कितानि सन्ति तादृशे मुद्राभेदे

नामयशस् पु० नामप्रसिद्धिः यशः नामप्रसिद्धये वा यशः। दम्भते आत्मख्यातिलाभाय वा ददाते यशो यशोऽस्य "आत्मसम्भाविताश्चैव धनमानमदान्विताः। यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्" गीता "नामसाम्येन ये यज्ञास्ते नामयज्ञा यद्वा दीक्षितः कोमलाङ्गीत्येवमादिनामसाम्यप्रसिद्धये ये यज्ञास्ते नामयज्ञाः" श्रीधरः।